

SØRDALEN / ISDALEN

NORSK HISTORISK BRUK



BARDU HISTORIELAG

mai 2004

FORORD

I forbindelse med eventuell oppretting av området Sjørdalen/Isdalen som nasjonalpark, fikk Bardu Historielag den 16.03.03 forespørsel fra Fylkesmannens miljøvernavdeling. Henvendelsen, som var både telefonisk og senere i brev form, gjaldt utredning av norsk historisk bruk av området.

Bardu Historielag takket ja til oppdraget og har det siste året arbeidet med dette.

Slik har vi arbeidet:

1. Møte med informanter:

- møte i Sjørdalen grendehus
- møte på Fredly skole i Salangsdalen

Senere har vi tatt ny kontakt med flere av dem for supplement og korrigerings av opplysninger.

2. Bardu Bygdebok

3. Jul i Bardu og Målselvdalen

Vi har leita i gamle årganger og funnet stoff som vi har benyttet oss av, både direkte og indirekte.

4. Litteratur

5. Andre skriftlige kilder.

- Minneoppgaver
- Jubileumshefte for Troms Turlag (Stordalsstua)

6. Folketellinger ifbm. bygging av Ofotbanen

Det vises eller til kildehenvisning bakerst i oppgaven.

Sjørdalen et stykke innenfor veienden faller innenfor den opptrukne nasjonalpark-grensa, det samme gjør Isdalen. Salangsdalen er derimot utenfor denne grensa. Grunnen til at vi likevel har tatt med dette området, er at grunneiere og andre i dette dalføret har gjort bruk av det avgrensede området. Og siden grenselinjene er foreløpige, mener vi det er nødvendig at dette området er med. Oppgaven beskriver vi ut fra disse to dalførene. Noe er spesielt for dalene, og da skiller vi dem. Andre forhold er svær like, så der blir beskrivelsen felles.

Vi tar med en god del lokale stedsnavn som vi ikke beskriver nærmere. Noen finnes på kart, andre ikke. Hvis det er behov for det, kan vi i ettertid markere navnene på kart og ettersende.

Vi kunne skrevet mer, og vi kunne utdypet mer det vi har skrevet. På den tida vi har hatt til rådighet, har vi ikke klart å få med mer. Nedskrivninga er gjort av personer som er i fullt arbeid, derfor har bare begrenset tid vært disponibel. Vi håper likevel det vi har funnet ut, gir interessante opplysninger i Fylkesmannens videre arbeid. For oss som har arbeidet med stoffet, har det vært interessant. Kan hende vil Bardu Historielag arbeide videre med emnet ved en senere anledning.

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	1
1.0. INNLEDNING	5
1.1 SØRDALEN / ISDALEN NASJONALPARK.....	5
2.0. BOSETTING	5
2.1. SØRDALEN.....	5
2.2. SALANGSDALEN.....	6
3.0. SKOGLÅTT OG SETERDRIFT	8
3.1. SØRDALEN.....	8
3.2. SALANGSDALEN.....	9
3.2.1. <i>Budalen</i>	10
3.2.2. <i>Rødalen</i>	11
3.2.3. <i>Stordalen</i>	11
4.0 SKOG OG NÆRING	11
4.1. SKOGSDRIFT I SØRDALEN.....	11
4.2. SKIFERBRUDDET.....	12
4.3. SKOGSDRIFT I SALANGSDALEN.....	12
4.3.1. <i>Budalen</i>	12
4.3.2. <i>Rødalen</i>	13
4.3.3. <i>Stordalen</i>	13
5.0. JAKT, FANGST OG FISKE	14
5.1. SØRDALEN.....	14
5.2. SALANGSDALEN.....	16
5.2.1. <i>Budalen</i>	16
5.2.2. <i>Rødalen</i>	18
5.2.3. <i>Stordalen</i>	18
6.0. TURISME OG FILUFTSLIV	18
6.1. SØRDALEN.....	18
6.2. SALANGSDALEN.....	20
6.2.1 <i>Stordalsstua</i>	20
6.2.2 <i>Rødalsvatnet</i>	22
7.0 OFOTBANEN	22
8.0 ANDRE VERDENSKRIG	25
8.1. SØRDALEN.....	25
8.2. SALANGSDALEN.....	25
8.3 GRENSELOSING.....	26
8.3.1 <i>Fra Sør-dalen</i>	26
8.3.2. <i>Fra Bones</i>	26
8.4. FLYAKTIVITET.....	27
8.5. FANGELEIR.....	28
8.6. TYSKERE TILBAKE TIL OMRÅDET.....	28
9.0 GRENSELANDET	29
9.1 OTTO NUDINEN.....	31
10.0 SAMKVEM MELLOM SØRDALEN OG SALANGSDALEN	32
11.0 FORHOLDET TIL SAMENE	33
11.1. SØRDALEN.....	33
11.2 SALANGSDALEN.....	35
12.0 NASJONALPARK	36

1.0. INNLEDNING

1.1 SØRDALEN / ISDALEN NASJONALPARK

Vi kommer til Sør dalen ved å kjøre i sørøstlig retning fra tettstedet Setermoen i Bardu. Her går det vei på begge sider av Barduelva, med god utsikt til begge sidene.. Dalen starter med fjellkjeden Rubben som en gigantisk vegg på østsiden og går rett på grensa mot Pål noviken på svensk side.

Isdalen er en sidedal av Sør dalen, den går i sørvestlig retning. Oppe i høyden går man lett over i et nytt skar som heter Sørgård- eller Bonesskaret, og dette igjen går over i Budalen som leder ned mot bebyggelsen i Salangsdalen.

Området for den tiltenkte nasjonalparken er stort sett ugjestmildt, det består av voldsomme fjellområder og trange daler, med isbreer elver og vann innimellom. Planter og dyr har stort sett fått lov til å leve i fred her. Men til tross for at området ikke innbyr til besøk, har folk gjennom flere generasjoner utforsket og funnet verdi i denne barske naturen, både til nytte og glede.

2.0. BOSETTING

2.1. SØRDALEN

Den første bosettinga i Sør dalen skjedde i 1821. Da kom noen ungdommer fra Tynset, full av krefter og optimisme for å skape seg et livsgrunnlag og ei framtid i et fruktbart landskap. I den fremste delen av dalen har morenene laget en frodig vegetasjon av gras og lauvskog. Samene kalte dalen for Heggedalen. De kom flyttende over fjellet når heggen sto i blomst, og de hadde sine leirplasser her. Da var det også fin furuskog i Sør dalen, men den er gått tapt under oppdyrkinga.

Sør dalselva renner nedover dalen. Merker etter istida tegner et nesten rettvinklet landskap med bratte overganger mellom botn og fjell. Dalen strekker seg godt og vel ei mil innover mot svenskegrensa. Her har det vært et rikt dyreliv med småvilt og fisk i store mengder. Rovdyr som bjørn og ulv har vært fiende nummer en for folk og buskap her inne.

Et dalføre som er beskrevet som frodig og lun sommerstid, har sine barske og dystre sider når vinteren setter inn. Dalen ligger høgt, og fra fjellskarene i øst kan det komme ei bitende kald sno, og midtvinters setter snø og storm store krav til menneskene her.

Gårdene øverst i dalen etablerte seg slik:

Sørgård 1821

Sørgaard delt til Sørgaard og Sørmo i 1860

Soltun og Strømseng ble fradelte Sørmo.

Sørlie 1821, senere kalt Tønset.

Sørmoen 1821, ble senere Løkstad.

Melhus 1821

Sørgaard, Strømseng og Sørmo grenser opp

mot den planlagte nasjonalparken. Både

Sørgård og Strømseng drives som gårdsbruk i dag.



Fotografiet er tatt omtrent midtveis i dalen.

2.2. SALANGSDALEN

”Jeg ser dalen så skjønn

Som seg bukter i sving.

Jeg ser lia så grønn

Som en ramme omkring.

Og fjellene blå står trufast på vakt

Med snøkrans på toppene lagt.”

Dette verset er skrevet om Salangsdalen av

lærer Martin Eide som ble gift på Håkstad.

Han og familien flyttet som så mange andre til Amerika.



Bildet er tatt fra Bones og viser Stordalen innover mellom Storkletten og Røberget.

Salangsdalen strekker seg fra Lerbekkmoen ved grensa mot Salangen og til Bonesgårdene som ligger inn mot fjellene Vetl-Klettan og Storkletten. Hele dalføret er ca. 32 km langs vegen. Nærheten til den planlagte nasjonalparken ligger ved innerste delen av dalføret, grendene her heter Håkstad og Bones.

Ved veienden går Salangsdalen går over i 3 dalfører: Budalen mot øst, Stordalen mot sør og Rødalen mot vest. Fra svenskegrensa ned Budalen kommer Budalselva som renner sammen med Snekkarelva som kommer fra Sjørgårdskarvatnet og senere Tverrelva som kommer fra fjellområdene ved Snøhetta. Ved Bones renner den ut i hovedvassdraget.

Stordalen som går over i hoveddalføret Salangsdalen, har den mest vannrike elva, Stordalselva. Den har sitt utspring i Isvatnet ikke langt fra svenskegrensa. Et stykke ovenfor bebyggelsen får den utløp av den vassrike Rødalselva som kommer fra Rødalsvatnet. På sin videre ferd får den utløp av hundrevis av småelver og bekker før den renner ut i Salangen. Hovedvassdraget kalles gjerne Salangsvassdraget, det består øverst av Stordalselva, fra Bones og ned til Kistefossen Salangsdalselva, og siste delen ned mot sjøen som kalles Salangselva.

Alle 3 dalførene har vært og er fortsatt i bruk, Budalen som beiteområde, Stordalen med grensetrafikk og Rødalen som fiske og rekreasjon. Bare Budalen og hoveddalføret mot Håkstad, Bones og videre innover Stordalen grenser mot nasjonalparken.

Jon Jonsen Bondåsen var den første rydningsmannen øverst i dalen, han kom i 1837. Da var det bare ei stri og buktende elv med mange sideelver i dette området, ingen veier eller stier. All transport måtte gjøres på skikjelke eller som bærer på ryggen. Nærmeste gård lå 10 km lenger nede.

De første husene var tømret av bjørk mens uthusene var gammer. Det hendte at vårflommen tok med seg det som fantes av bygninger.

Bosetterne her kom stort sett fra Østerdalen. Det må ha vært strabasiøst å bo her den første tida, det viser hyppig utskifting av bosettere. Mange dro til Amerika.

Etter hvert kom flere nybyggere til området:

Bones ble utvidet og oppdelt i flere bruk: Bones nordre, Bones nordre 2, Bones søndre (Storjord), Bones østre (Bonsaker), Bjørktun, Bonås, Nyborg, Bjørkmo, Lysaker, Yttergård. I dag er en del av de mindre brukene igjen samlet.

Håkstad ble begbygd i 1839, også den ble utvidet og oppdelt: Håkstad nordre, Håkstad søndre, Håkseth, Håksvold, Bakkevold, Haugstad.

I dag er 8 av gårdsbrukene fortsatt i drift.

3.0. SKOGLÅTT OG SETERDRIFT

3.1. SØRDALEN

Innflytterne fra Nord- Østerdalen hadde med seg tradisjonene med seterdrift.

Jon Hanssælen Sørgaard satte opp seter inne i Sør dalen allerede i 1830. Den ble etablert i et område der det var svært god beite- og slåttemark. Setra hadde ikke fjøs, dyrene gikk ute og ble melket ute. Det var ei mastu på setra, den lå ved ei lita vassåre som sikret vanntilgang. Etter noen år ble det behov for å utvide buskappen, og det ble bygd ny seter i Isdalen ved Sekken i 1842. Det ble bygd stue og fjøs. Gårdene Sørgaard og Solheim brukte setra fram til 1914 da det ble slutt på grunn av sykdom og dødsfall på gården.

Her bygde flere av gårdene setrer etter hvert, både gårdene Sørmo og Strømseng hadde seterdrift i Isdalen. Det ble satt opp stue og to fjøs sør for elva. Her var det drift fram til 1917.

Under øverste fossen i Isdalen hadde de kvern til produksjon av mel. Høyden nord for fossen kalles derfor Kvernhusraen.

Seterbygningene ble i 1940-43 revet og kjørt ned i dalen til bureisningsbruk. (Walle, Skjulstad).

Det er nedskrevet opplysninger som forteller at de hadde dyrene på setra i 4-6 uker, og at setersesongen var avsluttet først i september. I Isdalen beitet kyrne i Kufjellet og helt innover til Bonesskaret, sauene beitet i Østlia og ved Ednamnjaskejokka, i Isdalen, Kufjell og Tuva.

Den første setra i Sør dalen var bygd i fint slåtteland, og da dyrene flyttet til Isdalen, kunne de bruke Sør dalen til ”utslåtter”.

Her ble det høstet mye for. Det ble satt opp løer, i alt sto det 8 løer for vinterfor innover dalen. Sørgaard/Solheim hadde slåtter øst for Sjørdalselva ved Ednamnjaskejokka til statsskjellet og en liten slått innafor skjellet. I reinbeitekommissjonen av 1914 står det at det ble høstet 25-30 vinterlass med for her. De hadde også en slått vest for Iselva som ga tre vinterlass.

Sørmo hadde slåtter på vestsida av elva fra "Hølet" og til Sjøttåskrea. Disse slåttene ga 20-25 vinterlass. De hadde også en slått øst for Iselva som ga 5-8 vinterlass. Noen ganger ble det høstet to vinterlass ved setra i Isdalen.

Strømseng/Fagerhaugs slåtter var innenfor Sjørmos, de hadde også en slått inne ved Storodden, der slo de også kommagenna. Strømsengs slåtter ga 20-25 vinterlass, og ved Storodden ble det høstet 8-9 lass. Totalt ble det høstet 70-80 vinterlass med skogshøy i Sjørdalen.

I løpet av årene 1939-1948 ble det gradvis slutt på skogsslåtten her inne.

I 1893 var det store beiteskader etter rein på slåttene i Sjørdalen, og det sies at det var vanskelig å redde dyrene fra formangelen dette året. Reinbeitedistriktene betalte for skadene, Sørmo fikk som et eksempel kr 180.- i erstatning.

Dette året var det kuslipp 3. mai, i 1897 var det 11. mai, og senere år var det vanlig å slippe dyrene de siste dagene i mai måned.

Om vinteren ble det bygd isbruer over elvene for å få fraktet heim foret.

Det gikk et ras, kalt pinseskrea i dette området, men ingen av løene ble tatt av raset, derimot fikk det konsekvenser for avlinga, og formengden ble redusert etter dette.

3.2. SALANGSDALEN

Fra gammelt av var de store flatene i Håkstad- og Bonesområdet stort sett våtmarksområde med tett skog og småkratt. I tider av året med flomstore vassdrag, ble hele "unndet" forvandlet til en "innsjø". Elvene førte med seg jordmasser som ble avleiret på flatene, der det senere ble innmark. Elva gravde seg nye løp, og hvert år måtte jordene renskes for nye avleiringer. Dette var et tilbakevendende problem for grunneierne. I 1980-årene ble det derfor laget elveforbygging i øvre del av elva. Dette fungerer godt, elva har siden aldri flommet utover jordene.

På grunn av dette forholdet ble høydedragene på begge sider utnyttet i fullt monn. Det var vanlig med potetåker et godt stykke opp i liene. Det hadde i tillegg positiv effekt mot nattefrosten.

De private grunneierne grenser opp mot Statsskog i alle 3 dalførene. For noen få år siden ble det gjort nye grenseopp ganger. De private grunneierne har bruksrett på Statens grunn, både for utslått og skogsdrift. De forskjellige brukene fikk tildelt områder for hogst.

3.2.1. Budalen

Østsida (mot nasjonalparken) med Budalen tilhørte lengst nede grunneierne og ble brukt felles i utmarka. Storbekken som kommer ut i Salangsdalselva ved Håkstad, dannet et skille i beiteområdet. Verken sauer, geiter eller kyr klarte å passere. Denne bekkens kilder dannes høyere oppe enn de andre mindre bekkene, slik at den gikk flomstor når de andre var på retur. Derfor fikk den spesiell betydning i beitesesongen.

Gårdene hadde sauer og til dels geiter på fellesbeite i lia på Østsida, fra Jørnskaret, langs hele Blåfjellet og inn i Budalen. I dette området ble det oppsatt grindganger om natta på grunn av rovdyr, mest jerv. Med etablering av Gielas reinbeitedistrikt i området på 1960-tallet, fikk man dramatisk økning av jervestammen. Det førte til nedtrapping av sau i området, siste sauebestand ble slaktet i 1965.

Tradisjonelt ble både ungdyr og melkekyr sluppet i Budalen, det hendte de måtte hentes helt inn mot svenskegrensa. Så vi kan tenke oss at kveldens melking ikke kunne gå nøyaktig etter klokka, ofte ble det sen kveld før melkeutstyret kunne henges vekk for dagen. Fortsatt slippes dyr i utmarka, bare kyr som daglig må melkes, blir igjen.

Det har ikke vært bygd løer eller andre buer i Budalen. Det er så kort vei fra gårdene at det har ikke vært behov for lagring eller overnatting. Stort sett har det ikke vært drevet med utslått, siden området var lagt ut som beitemark. Likevel fortelles det om navn som Stakk-sletta også i Budalen, noe som tyder på at det har vært utslått med påfølgende stakking.

Omtrent ved skoggrensa er kartet merket med navnet Setermo-flata. Ingen av informantene mener det henviser til tidligere setring.

Kanskje har det vært tenkt seter der en gang, eller flata passer til å anlegge seterbruk? I alle fall har det ingenting med tettstedet Setermoen å gjøre.

Oppe i Budalen, like på nordre sida av Tverrelva, heter det Seljeløpingen. Her var det en del selje som på vårparten ble brukt som tilleggsfôr til buskapen. I tillegg til sevje, var rotknoller av bregne (på dialekt: blom) vanlig tilleggsfôr ved bunød. I dag er det nok fôr, nå er det elgen som forsyner seg av rotknollene.

3.2.2. Rødalen

Et område mot Rødalen kalles Vangan, her er det tufter etter seterstue og masstue. En av dem som bodde på Håkstad hadde planlagt å bosette seg her i 1850-70-årene, fundamentet til våningshuset var allerede anlagt. Men så reiste familien i stedet til Amerika, og ingen andre tok opp byggeplanen senere.

Her var det områder med utslått. Graset ble satt i stakker og hentet med slede om vinteren. På Steinsletta hendte det en gang at skreda flyttet stakkene lange veier, men stakkene sto fortsatt, og høyet var like bra!

Nesten alle gårdene i området ligger på østsida av dalen. En liten gård som heter Holtvang ligger på Vestsida. Den ble etablert etter krigen og brukes i dag som fritidseiendom.

Her var det utslåtter og setrer, gjerne 2-3 gårder pr. seter.

3.2.3. Stordalen

Ved Åsen i Stordalen var det tidlig planer om å bygge geiteseter. I dette området, ved utløpet av Rødalsfossen, finner vi et samisk kulturminne. Det er en boplass som i dag er vernet. Det er ikke tillatt å gjøre inngrep i dette området.

4.0 SKOG OG NÆRING

4.1. SKOGSDRIFT I SØRDALEN

Det har ikke vært drevet med tømmerhogst i noe særlig omfang i dette området. Tjærebrenning var derimot svært vanlig nedover i Sør-dalen, der det fortelles om "tjurrubask" på svært mange plasser. På Løkstadmoen er det ei mile som en tror var i bruk fram til 1946. Oppå Storkluu hadde de også "tjurumile". Her ble det brent mange miles opp gjennom årene. "Tjurua" ble kjørt med hest til Sjøvegan hvor den ble solgt til bl.a Lund. Etter 1940 har ikke denne mila vært i bruk.

I Sagbekken nord for skytebanene ved Sørgaard var det vandreven sag, trolig en oppgangssag.

Vedhogst kunne være ei tilleggsnæring, men store transportavstander begrenset omfanget av denne virksomheten. Mest ble veden tatt ut til eget bruk og til å forsyne meieriet på Setermoen med brensel. Mens småbjørk var mest vanlig til vedfyring, var older tresorten som ble brukt til shingel. Dette var taktekke som det var etterspørsel etter. I 1943 ble det tatt ut store mengder til dette formålet, Lars Sørgaard tegnet en kontrakt på 100000 shingel. Older ble hogd inne ved setra, fraktet ned med hester og saget på to sager på Sørgaard Sag. Halvdan Hansen a/s var kjøper. Dette materialet ble også brukt til knott til reaktorer. Tyskerne brukte knott, og ellers var det samvirkebilene og ei drosje i bygda som brukte knott.

4.2. SKIFERBRUDET

I 1919 ble det bestemt å få vurdert kvaliteten på skiferen i fjellet vest for Strømseng. Et aksjeselskap ble stiftet med en kapital på 8-12000 kr. Lærer Walle ble valgt til forretningsfører og Einar Strømseng ble arbeidsleder på taubanen. Utstyr til den 600 m lange taubanen ble kjøpt, og kablene ble båret opp fjellveien av mange menn. Steinhuset ble bygd i 1921. Ei hytte med plass til 10-12 arbeidere ble satt opp på fjellet. Det var også ansatt kokker. Aktiviteten økte i årene som fulgte, og det meste av steinene ble solgt i Bardu. De fleste gårdene i bygda hentet takstein her, prisen på 100 stein var 28 kr.

I 1943 var det planlagt å bygge veg opp til skiferbruddet og brukar ble bygd i Sjørdalselva. På grunn av konkurs i firmaet som skulle utføre arbeidet, ble det stopp i byggeplanene. I 1948 gikk det et stort snøskred som tok bremsehuset og tårnene for taubanen. Selskapet ble avvirket. Hytta står fortsatt, og den er blitt vedlikeholdt i den senere tid.

4.3. SKOGSDRIFT I SALANGSDALEN

4.3.1. Budalen

Av skogvirke er det mest bjørk, i tillegg er det blandingsskog mellom Storbekken og Tverrelva. Den består av vidje, selje, or og rogn i tillegg til bjørk. Når skogen var felt og kvistet, ble strangene reist mot hverandre til tørking. Lunding ble vanlig på et langt senere tidspunkt.

Uttak av ved til brensel var viktig. I den tidligste bosettingsperioden var det nok ved å finne like utenfor stuedøra. Etter hvert som denne minket, eller kvalitetsveden var uttatt, måtte de lenger unna gården for å hente ved. Etter at elveforbygginga førte til jordskifte, ble det også foretatt skifte mot Statens grunn og små endringer ellers. Budalen som hadde vært felles utmarksområde, ble delt mellom grunneierne. Samtidig ble det bygd vei slik at alle lettere kunne ta seg inn i sine områder.

For å utnytte skogen, er det kjent at man har brukt dårligere ved som or til sommerbrensel. På denne årstida var ikke varme i huset viktig, det gjaldt å få god varme for matlaging. Or egnet seg godt, for den gir hurtig varme men brenner fort ned.

Av bjørka har barken vært særlig ettertraktet. Det ble tatt bark i store mengder og solgt for bruk til farging og garving. Til røyking av fisk og kjøtt er or ypperlig.

4.3.2. Rødalen

Også i Rødalen har det vært ved-drift. Som tidligere nevnt, hadde private eiere bruksrett på Statens grunn. På vestsida av dalen har det fra gammelt av vært lagt begrensninger for samisk aktivitet, til fordel for grunneierne i dalen.

4.3.3. Stordalen

På Statens grunn, 1-2 km innenfor Åsen, ble det merket ut bjørk som grunneierne fikk felle til eget bruk. Dette området ble brukt av både Bones og Håkstad, vedhogst var en årviss aktivitet utover våren. Mannfolkene drev i skogen i flere uker med hest og slede, og for ungene var det stor stas å sitte bakpå støttingen.

Furuskog har det ikke vært innerst i Salangsdalen. Det finnes et par furuer på Holtet, men de kan være plantet.

5.0. JAKT, FANGST OG FISKE

5.1. SØRDALEN

Det har vært stor ferdsel gjennom Sør-dalen og Isdalen innover til svenskegrensa. Det var godt fiske i vannene, og særlig Torneträsk var rik på røye, ørret og sik som de kunne fiske fritt til vinterforsyning.

Frydenlundgammen var ei fellesgamme som ble bygd av folk fra Sør-dalen inne ved grensa mot Sverige. Vi tror den ble bygd i perioden 1870-1895, og brukt til overnatting inne ved Lappjordene i forbindelse med fiske i Torneträsk. Sør-dalingene hadde båt i "Tårnvatnet" som de kalte det på den tida. Båten ble kjørt med hest inn Isdalen og over Fonna. Om høsten hadde de lykter på båten og de stakk "tifisken" (gyteferdig fisk). Dette må ha vært i tida før 1905.

Etter unionsoppløsningen ble det sannsynligvis ønske om å trekke seg litt unna svenskene, og det ble slutt på fiske i dette området. Båten ble kjørt til Altevatt. Hvorfor gamma kaltes "Frydenlundgamma" er ikke kjent, kanskje lå den på en fin lund?

I Sør-dalen, ved Pålnovuoddo, er det registrert 213 fangstgraver i lengde på ca 2080 m ved den drygt 2 km passasjen mellom Pålno-viken, Torneträsks nordvestligste vik og Sør-dalen. Her har vi et område der naturlige hindringer har tvunget strømmen av villrein sammen, slik at det på en måte danner et eide. Like i nærheten finnes det en stor offerplass. (Jul i Bardu og Målselvdalen 1991).

Det fortelles om snarefangst på storfugl innover Isdalen. Ennå finnes snarer med diameter på opptil en meter på gårdene. Folk brukte truger når de drev med snarefangst. Her foregikk også en del fangst av ryper, mens det var mindre aktuelt å fange oter og mink. Derimot ble det jaktet på røyskatt og rev. Revejakta blir beskrevet som rene festen, da hele bygda var med og fulgte opp revespor. Lønnsomheta var så som så, men det kunne være noe å tjene på et bra reveskinn. Her fortelles det at handelsmannen på Setermoen kunne by 20 kroner for et riktig fint skinn.

Rypefangst var det mange som tjente ekstra på. Staggunjunni, Rubben, Liigevuobmi, Middagsaksla, Spiikaloabmi, Isdalen med Kufjellet var områder de brukte til rypejakt. Fangsten ble pakket i margarinkasser og fraktet til Setermoen for videreforsendelse til kjøpmenn i Oslo. Tidlig på 50-tallet ble det gitt 20-25 øre for ei rype.

Det fantes både hubro, ørn, hønehauk og orrfugl , men det var ikke ordinær jakt på disse fuglene. Det fortelles likevel om en gang en orrhane ble tatt i felle og spist av hønehauken før den unge fangstmannen fikk løsnet byttet sitt. Det utløste 2 kr i skuddpremie fra lensmannen. Mye penger for en 7-åring i 1927. (Magnar Strømseng). Denne lille hendelsen indikerer sannsynligvis at fangst med feller og snarer var vanlig.

Bjønnebås var en innretning for å fange bl.a bjørn. De første innbyggerne i dalen var mye plaget av bjørn, og de bygde derfor en bjønnebås inne ved Bjønnebåsbakken. Jon Sørgaard mener den var plassert i ”grubba” nord for bakken på ei lita egg ned mot Sjørdalselva. Den var bygd av grov bjørk, delvis nedgravd, fall-lem over med stein oppå til tyngde og noen spisse stokker under. Her ble det fanget mange bjørner.

I Bardu Bygdebok , bind 2, står det at Olava (Olava Larsdatter Breen, gift med Jon Johnsen Hansælen) holdt liktale for hver bjørn som ble tatt, og det var ikke brukt ”blomsterspråk”, særlig ikke når bjørnen nettopp hadde forsynt seg av buskapen. På Bjønnebakken vest for Strømseng er det mulig at det også var en bjønnebås. Navnet kommer trolig av en dramatisk jakt på en skadeskutt bjørn.

I følge Bardu Bygdebok skjøt Jon Jonsen Sørgaard 18 bjørner. Siste bjørn ble skutt ca 1913 i Mobekken. Etter den tid har det ikke vært sett bjørn her oppe, men så sent som i 1975 mistet Sørmo og Sørgaard 6-7 ungdyr inne i Sjørdalen som kunne vært tatt av bjørn. I 1987 ble det observert bjørnmøkk ved setra i Isdalen, og etter den tid her det vært gjort observasjoner som tyder på at det er bjørn i dalen. Sissel Sørgaard så bjørnespor i snøen ved Skolkulhaugen og ved statsskillet i 2002.

Det fortelles om en gang Lars Eriksen Sørgaard drev vårarbeid på setra i Sjørdalen, og under en pause oppdaget bjørn i lia på andre sia elva. Han tok børsa, kom innpå bjørnen og skjøt. Dyret ble skadet og blødde mye, men kom seg oppover lia til en berghammer, der den hadde hiet. Lars gikk ned og fikk med sønnene sine, Ole og Lars Martin, og gikk opp til hiet og forsøkte å røyke den ut. Ingen bjørn kom ut, og det ble foretatt loddtrekning om hvem som skulle krype inn. Loddet falt på Ole, som krøp inn og skjøt bamsen der inne. De dro byttet ut og flådde det. Denne hendelsen skjedde sannsynligvis i 1890- årene.

Jerven hadde vært borte i mange år da det i 1960 kom to dyr nedover dalen. En tok vegen opp Rubben ved Snauskallen, den ble skutt av lokale jegere.

Etter den tid økte bestanden mye, selv om det ble skutt 10 jerver årlig fra ca 1980. Det var skuddpremie på jerven i 60 og 70- årene. Premien lå på 2500-3000 kroner. Gaupe har det ikke vært noe særlig av i dalen, bare et og annet streif dyr, men det er blitt skutt gaupe av folk i bygda.

I 1908 ble det registrert elgspor ved Sørgaardsetra i Sør dalen. Fire år senere ble første elg sett på skåra ovafor setra, og Jon Sørgaard forteller at han så elg første gang i 1943, det var sør for Øybekken i Østlia.

Den første elgen ble skutt på statens grunn i 1941. Det hadde ikke vært ordinær elgjakt tidligere på norsk side av grensen. Senere har dette området vært svært mye brukt til elgjakt, og det har blitt felt mange dyr hvert år. I 1950 ble det gitt tillatelse til å felle en elg på hvert bruksnummer, og det sies at det ble skutt en elg med 10 spir ved "Lars Hansa-skrea" dette året. Elgstammen økte på 80 og 90- tallet, i 1996 var det gitt fellingstillatelse på 22 dyr.

5.2. SALANGSDALEN

Som jaktområde er alle 3 dalførene og områdene interessante. Av størst betydning har elgjakta som kom i gang etter krigen. Den aller første elgen som ble skutt i området, var i 1936. Det var ulovlig, selvfølgelig! Det fortelles at det under krigen ble det skutt en som hadde brekt foten.

Det innerste valet i Salangsdalen er et av de største i fylket, og statistikken tilsier at det er et av valene som årlig har størst fellingsprosent. Valet består av eiendommene Holtet, Håkstad og Bones, og i tillegg en del av Statsvalet, totalt ca. 31000 dekar. Antall dyr har variert, fra 10 – 23.

5.2.1. Budalen

I tillegg til jakt på elg er rypejakta den mest populære. Det finnes både li- og fjellrype i hele området på Østsida. På grunn av fjellformasjoner og solgang jaktes det særlig på førjulsvinteren i dette området. Jaktområdet strekker seg til ytterpunktene Geitryggskaret, Lifjellet og Budalsvatnet, det siste helt inn mot svenskegrensa.

I tillegg har det vært en del jakt på orrfugl i Budalen.

Ellers har det tidvis vært jaktet på rev og oter. Motivet har vært salg av skinn, eller å redusere konkurransen i fiskebestanden. Da jerven gjorde sitt inntog, jaktet man iherdig og skjøt alle man kom på skuddhold på. Det ble nesten en besettelse, den eldste generasjonen så på jerven som den store fienden til sau og geit. Det fortelles om en misjonsbasar på Håkstad der en av mennene hadde sett spor av jerv. Det førte til at de fleste mennene umiddelbart strøk av gårde på jervejakt, misjonsvirksomheten fikk klare seg uten dem. De kalte for øvrig jerven for fjellfrosk. Dette var før bonden fikk erstatning for tapte dyr, så det handlet om livsgrunnlaget for bøndene!

Jerven var stort sett borte fra like etter krigen til i 1957. Da ble det igjen observert jerv, og så kom den i fullt monn med etablering av Gielas reinbeitedistrikt, nå var det rein i området hele året.

Gaupa har nok alltid vært til stede, den er det også i dag, men den har aldri gjort innhogg i bufeet.

Det er ikke observert bjørn i området. Den siste slagbjørnen man kjenner til, slo i hjel en sau i Tverrelva i 1946. Sannsynligvis finnes det streifdyr av bjørn i grensetraktene.

Ulven tradisjonelt vært et innslag i faunaen i området. Den har ikke opptrådt i flokker, det har vært snakk om enkeltdyr som gjerne har fulgt reintrekkene. Så sent som på 1950-tallet kunne man høre ulvehyl utover natta. Det fortelles at folk ble ekstra mørkeredde, for i tillegg til ulinga, hadde en ettersøkt person rømt, og det var leteaksjoner i utløene. Det var ikke alltid enkelt for de minste å gå til og fra skolen i stummende mørke! I dag er ingen observasjoner gjort, men det kan nok tenkes at også den finnes eller i alle fall streifer.

Verken gaupe, bjørn eller ulv har laget problemer for bufe i utmarka.

Budalselva har fisk lengst nede, når lendet blir brattere, klarer ikke fisken å gå opp.

Sørgårdskardvatnet har hatt utsatt ørret og er et populært område hvis man ønsker å turopplevelse i tillegg til fisketuren. Også Geitryggvatnet (røye) har vært brukt en del. Dette lå ikke så laglig til og medførte mer strabasiøse turer, både fordi det geografisk er lenger unna gårdene, det er brattere å komme til, og snøen ligger lenge i området.

Noen går helt inn til Budalsvatnet, det er fisk der og. Lenger mot sør i grensetraktene ligger noen store vatn som ikke har norske navn. Det er nok fisk her og, men de ligger vanskelig til. Enkleste måte å komme dit på, er å gå om Stordalen. Men når man først er i dette området, går de fleste heller over grensa og fisker i noen fiskerike vatn på svensk side.

5.2.2. Rødalen

I Rødalsvatnet er det mye fisk, og den er forholdsvis lett tilgjengelig for bosetterne på Bones og Håkstad. Her har de tatt matfisk til eget bruk. Særlig har fiske på isen vært populært, da også som rekreasjon. Det har aldri vært drevet kommersielt fiske.

5.2.3. Stordalen

Stordalselva har både ørret og røye. Tidligere var den fiskerik, både på størrelse og mengde. Når det var pauser i onnearbeid eller skogsarbeid, var det vanlig av ungene tok seg en fisketur. Og fisk ble det stort sett, selv om utstyret var heimelaget og ikke alt for avansert.

Salangsvassdraget er lakseførende. På grunn av 2 store fosser i grenseområdet mot Salangen kommune, har det vært problemer med oppgang. I nesten 100 år er det satt i verk tiltak for å hjelpe laksen videre oppover. Det er bygd flere laksetrappet, og det er i senere tid satt ut smålaks lenger opp i elva. Det har nok foreløpig ikke vært særlig vellykket, selv om det er forekomster av laks.

6.0. TURISME OG FILUFTSLIV

6.1. SØRDALEN

Det ble søkt om tillatelse til å bygge ei hytte på statens grunn ved Staggunjunni i 1913. Det var gårdene Kjæreng, Lundgård og Helberg som bygde tømmerhytta. Den ble satt opp nede i bygda og fraktet ca 12 km innover Sør-dalen. Hytta ligger like ved turistvegen og eies i dag av fem parter. Den har i alle år vært åpen om sommeren. I 1915 satte gården Sørmo opp ei hytte til i samme området. Denne hytta ble tatt av snøskred og veltet på "taket" i 1962. Eieren har senere bygd hytte ved Kjelelva. På 20-tallet var det stor ferdsel innover dalen til fjellvatnene og områdene ved grensa. De fisket i vatnene ved Geitryggen, og de hadde båt der. Etter krigen ble det satt ut

fisk i disse vatnene, som de hentet fra Flågen. I disse årene ble også Bjørkliden i Sverige tatt i bruk som turiststasjon, noe som sannsynligvis har hatt betydning for ferdselen i området både før og etter krigen.

På 20- og 30-tallet var det i tillegg til folk fra lokalmiljøet, særlig mange Narvikfolk som brukte området til friluftsmål. De tok som oftest inn på gården Helberg, hvor de overnattet for så å legge turen innover fjellet opp Sørдалen. Så stor var trafikken av turister at det var planer om å

starte butikk på gården Helberg i Sørдалen. Det ble til og med satt opp et forretningsbygg, men planene om landhandel der ble aldri realisert. Den gode forbindelsen med folk fra Narvik ble ytterligere forsterket under krigen da mange



Skiløpere på vei opp Sørðals-canyo'en v/Tjønna. Bildet er tatt rundt 1920-30.

narvikværing er evakuerte og

ble loset av sørdalinger innover til Sverige.

Det fortelles også om Prins Eugen med følge som kom inkognito til gården Sørmo og fikk overnatte der. Prins Eugen var svensk prins og kunster, som visstnok har malt altertavla i Kiruna kirke. Han hadde venner i Kiruna og oppholdt seg ofte der. Følget hadde sannsynligvis vært innom Staggenjunnihytta. Det ble visstnok avslørt hvem han var før han fullførte ruta og gikk Isdalen tilbake til Sverige. Dette var en vanlig rundtur som mange svensker tok.

Senere er Troms Turlag sine turistruter lagt slik at vegen innover fra Sørmo er mye brukt av turvandrere som skal inn til



Turistbåten "Abisko" på Torneträsk
Om bord står 2 damer fra Bardu som har gått turen opp Sørðalen og over til Torneträsk i begynnelsen av 30-tallet

Lappjordhyttene. På Staggenjunnihytta finnes hyttebøker tilbake til 1950- tallet som forteller om stor ferdsel og mange besøkende.

Folk i dalen husker at det kom grupper av turister fra Abisko, 8-10 personer i følge som overnattet på Sørmo og gikk Isdalen tilbake til Sverige. Flere somre på rad kom det også ungdomsgrupper, i regi av Svenska Friluftsfremjande, som utforsket naturen innover dalene. De var organisert i glaciérgrupper, botanikkgrupper osv, alt etter hvilke områder i naturen de ønsket å studere. Det ble slutt på disse aktivitetene da turistbåten på Torneträsk innstilte turene .

6.2. SALANGSDALEN

6.2.1 Stordalsstua

Stordalsstua (i dag 2 hytter) ligger innerst i Stordalen. Det er adkomstmulighet både fra norsk og svensk side. Fra norsk side er letteste adkomst ca. 10 km fra kjørevei ved Bones. Man følger Stordalen i slakt terreng mot sør. Hyttene ligger bare 2-3 km fra Riksgrensa til Sverige.

På fjellet langs grensen, spesielt på østsida, kan en samle smykkesteiner, granater, som finnes i store mengder. De ligger i dagen som skarpe pigger. Det sies at hunder blir sårbeinte av å trække på dem.

På vandring langs grensen går en på «kjølen» med fantastisk utsikt inn over 2 land; i sør mot Torneträsk, Abisko og det høyeste fjellpartiet i Sverige, i de andre retningene en del av fjellpartiene i indre og sørlige Troms.

Nøyaktig byggeår for den eldste hytta er ikke mulig å fastslå, rundt 1900 er det nærmeste man kommer. Stua antas å være satt opp av bygdefolk etter oppdrag fra Statens Fjellstuer. Senere ble den overtatt av Statens Skogvesen.

Den opprinnelige stua ble bygget nærmere svenskegrensen på østsida av elva, ca. 15 m fra denne. Stua ble tatt av et stort snøras vinteren 1917 og ført 15 - 20 m tvers over elva. Raset var vel 100 m bredt og ble utløst på østsida av dalen. Stua ble liggende som et vrak.

Den ble bygget opp igjen året etter av Iver Sletten og Einar Lund fra Salangsdalen. Den ble da plassert der den står i dag.

Fra 1905 og utover vet man at stua ble brukt i forbindelse med nøytralitetsvakt. Det finnes få beretninger fra denne tida. En kaptein Salseth kom bort under uværet som raste i 1917 og som forårsaket det store snøraset. En antok at kapteinen gikk med i raset. Han ble senere funnet ihjelfrosset sammen med sin hund, ved en av grensestøttene lenger sør. Det fortelles at han går igjen i området!

I 1920 - 30 årene foregikk en god del spritsmugling mellom Sverige og Norge gjennom Stordalen. Stordalsstua hadde nok betydning også for denne trafikken.

Narvik gjestebok viser at tollvesenet også var på grensevakt.

Både før og særlig etter at stua ble bygd opp igjen, var det mange turvandrere både fra Narvik og fra svensk side. Spesielt var det mange påsketurister.

En gjestebok fra 1918 hos Per Irgens på Bones viser at det ofte var besøk av turvandrere som har tatt rundturer fra Narvik - Bjerkvik - Gratangen - Lund - Bones - Bjørnefjell og lengre turer mellom Bjørnefjell og Sjørdalen.

I det hele var fjellene både på østsiden og vestsiden benyttet av turvandrere.

Gjesteboka viser og besøk av offiserer fra grensevakt under 1. verdenskrig.

Med den store trafikken av turvandrere fra Narvik og Bjørnefjell var det naturlig at Narvik og Omegn Turistforening viste interesse for Stordalsstua. I 1934 overtok de hytta fra Statens Skogforvaltning. I 1920 - 30 årene var det naturlig og vanlig at skituren, særlig i påska, gikk til Stordalsstua.

I 1920-årene, etter at jernbanen var tatt i bruk, kom det en god del turister i området. Velstående byfolk fra Narvik tok toget til Bjørnefjell, gikk til Stordalshytta og overnattet der. En del år var hytta bemannet av folk fra Bones-området. Etter overnatting gikk turvandlerne ned til gårdene innerst i dalen hvor de handlet kjøtt, smør og annen gårdsmat. Så tok de rutebilen tilbake til Narvik. Biltransporten ble besørget av Torgeir Lund som kjørte i fast rute. Det fortelles at de hengte igjen bårser på gårdene for å gå på jakt mens de var i området.

Jon Storjord fra Bones drev kafé i påskene fra 1937 - 41 i Stordalsstua. I begynnelsen var det ca. 50 - 60 personer som besøkte hytta. De kjøpte kaffe, brus, melk og mat. Besøkene økte for hvert år. I 1940 kom tallet opp i ca. 200 personer. En stor del av disse var svenske turister. Alle priste hytta, terrenget og naturen.

Hytta ble restaurert før 1940. Den var av tømmer og ble bordkledd og nytt tak ble lagt. Under krigen ble den tatt av tyskerne. De utvidet hytta i den nordlige enden, men utbygget var dårlig og ble senere revet. De brukte hytta hele tiden uten å restaurere den. Derfor ble den forringet.

Etter krigen forfalt hytta mer og mer. Troms Turlag overtok den høsten 1972, det ble gjort enkelt vedlikehold på den. I tillegg ble det i 1974 bygd ny hytte like ved den gamle.

Etter at den nye hytta var bygd i 1974, ble det oppdaget ei stor grotte på østsida av Stordalen. Inngangen ligger helt oppe på fjellplatået i øst. Inne i grotta er det et fall på ca. 70 m. Foreløpig har den ingen farbar utgang i den andre enden. Grotta viser seg faktisk å være Nord-Europas lengste! Det finnes i tillegg flere små grotter i området. I dag er det mange fjellvandrere som besøker grottene, de nås beste via Stordalen.

6.2.2 Rødalsvatnet

Ved Rødalsvatnet ble det før krigen bygd ei hytte av grunneiere i dalen, den brant siden ned. I dag står ei ny hytte ved enden av Rødalsvatnet. Det er ei andelshytte som eies av beboerne i øverste del av dalen. Selve Rødalsvatnet tilhører Staten etter ny grenseoppgang.

7.0 OFOTBANEN

I 1890-årene kom en delegasjon ned gjennom Stordalen. Deres formål var å gjøre vurderinger i forhold til beliggenhet for bygging av jernbane. På grunn av utskipingsmuligheter ved Salangsverket, var Stordalen aktuell. Bøndene i dalen var mot dette, de mente at hestene ville bli skremt av toget!

Nå gikk det ikke slik, jernbanen ble til Ofotbanen med utskipping i Viktoriehamn / Narvik.

I årene 1880-1902 ble Ofotbanen bygd. Det var mange fra Bardu som tok seg arbeid på banen, de ”pendlet” til fots innover fjellet mellom heim og arbeid.

Dette falt sammen med konkurransen i Forbruksforeningen i 1888, da mange sønner og døtre så seg tvunget til å søke arbeid annet sted for å kjøpe tilbake farsgårdene.

Flere år på rad var det 12 til 14 mann som gikk over Østerdalen, Altevatnet og Leina og videre til Kiruna. Etter at karene hadde fått seg noe å gjøre, ble de fordelt oppover langs dalen, ofte to og to. De ble satt til saging av sviller med handsager på dertil lagete sagbrygger, et meget tungt arbeid.

Senere, både i 1899 og 1900, var det mange andre som gikk til gikk til Sverige i samme ærend, men da var banearbeidet kommet lenger nord, forbi Tornehamn og videre mot Rombakken. Foruten



Året er 1902 og leggingen av sviller er inne i sin slutfase.
Foto: Sveriges Järnvegsmuseum

tunnelbygging ble de nå satt til å bygge brakker og måke snø. Disse arbeidslagene gikk inn Sør-dalen til Bjørkliden, eller fra Bones via Stordalsstua. De kom gjerne tilbake om våren. De ble kalt ”bondeslusk” til forskjell fra den vanlige slusken som arbeidet der hele året. Bondesluskene arbeidet fortrinnsvis om vinteren, eller på tider av året når arbeidet på gården ikke krevde at de var hjemme. Etter å ha forlatt bebyggelsen i hjembygda, overnattet de under åpen himmel, i gammer eller i tilgjengelige hytter. Både overfarten og selve arbeidet kunne være tøft mange ganger, både med hensyn til klima og krav til selve arbeidet. Det var neppe for sveklinger!

Folketellinga for 1900 viser at bondeslusk fra Bardu utgjorde ca 10 % av arbeidsstyrken på Ofotbanen. Det er et betydelig antall ettersom dette anleggsarbeidet sysselsatte 702 personer i 1902. De fleste arbeiderne kom fra distriktet rundt byen Narvik og ble betegnet som kort-distanseflyttere.

De som deltok fra Bardu, kom fra alle deler av bygda, ganske likt fordelt på Sør-dalen/Østerdalen, Salangsdalen og Nerdalen. Aldersmessig var det helt klart de yngre som var i flertall, 52 under 40 år, 10 under 20, og yngstemann var 16 år da folketellinga ble gjort. Bare to personer var over 50 år. Fire av dem som arbeidet på anlegget var kvinner, 3 av dem godt voksne. Bare en av kvinnene var gift. Oppgitte yrker var: arbeider ved jernbaneanlegg, gaardsarbeide, tømmerkjører, kjører, smed- og snekkerarbeid, baker, fotograf, husstell, syerske. De store arbeidsoppgavene

var saging av sviller med håndsag på sagbrygger, tunnelbygging, bygging av brakker og snømåking.

67 personer fra Bardu står oppført med midlertidig adresse i Sverige, og 3-4 personer står oppført med adresse Rombaksbotn.

Mange deltok i selve rallar-livet, mens andre sørget for forsyninger både av matvarer og materiell. Den senere så berømte skiløperen Per Simonsen fra Kroken i Salangsdalen hadde hest og drev dermed transport. Mer enn en gang ble de overrasket av uvær. En gang holdt det på å gå skikkelig galt, alle måtte graves ned i snøen for å overleve, også hestene!

Bønder både i Sør-dalen og Salangsdalen leide slaktedyr innover dalen og over til anleggssområdet, slaktet dyrene der og solgte kjøttet til anleggsarbeiderne. Det fortelles at Peder Aarhaug ledet en svært stor okse innover, og folk snakket om at det var godt gjort å få den over grensa. Det fortelles også at en slakter med navnet Lindgren drev slakting av stor- og småfe ved Ofotbanen ved Riksgrensen stasjon.

I denne trafikken hadde Stordalsstua en sentral plass, den ligger omtrent mellom Bones i Salangsdalen og endestasjon for banen. Transport av mat, drikkevarer og materiell ble fraktet opp fra norsk side, og stua ble en naturlig overnattingsplass. Også rallaren benyttet Stordalsstua som mellomstasjon. Det ble transportert en god del øl og sprit denne veien. Dette var åpenlys spritsmugling. Det er vel kjent at rallaren på sine fristunder måtte ha «lite sprit». Veiene var ikke av samme kvalitet som i dag. Selv en hest hadde problemer enkelte steder. Det fortelles om en av turene at spritfatene falt av lasset og ut i Salangsdalselva. Dette skjedde midtveis mellom Lund og Bones.

Også ammunisjon ble fraktet gjennom Stordalen. Av en eller annen årsak var rallaren kommet på kant med bonden på Bonås, øverste gård i Bones-grenda. Det ble avfyrt en kraftig salve dynamitt nær gården. Salutten var så kraftig, sies det, at samtlige ruter gikk fra Bones til Lund. Det var ingen straff for slikt den gang, men rallaren var ærlig og gjorde opp for seg ved å betale alle skadene.

8.0 ANDRE VERDENSKRIG

8.1. SØRDALEN

De første tyskerne kom streifende innover høsten 1941, men først i 1944 etablerte de leir inne i Sør-dalen, ca 800 meter fra den første Sørgårdsetra. Seterstua ble flyttet til leiren. Bygninger som sto igjen etter seterdrifta på 1800-tallet ble benyttet, og det ble reist gammer og koier til forskjellig bruk.

Folk i Sør-dalen forteller at seterstua ble brukt som sjefsbolig og kontor og at det ble bygd ”gammellignende” hus som bolig for soldatene. Det var også satt opp flere finnlandstelt og feltkjøkken som var delvis nedgravd i bakken, badstu og dusj, og flere hytter som var laftet av older, kledd med torv og treverk og brukt til staller til hestene. Flere gamle løer sto også inne i leiren, men det er uklart hva disse var brukt til. Det fortelles om at det var reist finnlandstelt helt inn til grensen. Tyske vaktlag patruljerte i ei fast rute fra Staggunjunnihytta hvor de overnattet, og ned Isdalen. De hadde vaktskifte hver onsdag. Kjentfolk visste om denne patruljeringen, og det lettet naturligvis losingen innover Isdalen.

Staggunjunnihytta ble brukt til vaktstasjon, og i 1944 var det bygd kjøreveg helt inn til Kjeleelva. Veggen var av så bra standard at en lastebil kunne ta seg fram på den. Det var ”arbeidstotta” (ikke stridende mannskap) til tyskerne som utførte dette arbeidet. Det var en arbeidsstyrke med mange østerrikere. I alt regner en med at det lå ca 50-60 mann der inne. Bruer ble bygd over elvene av bjørk som var laftet.

Hytta ved Staggunjunni ble bygd ut til dobbel størrelse av tyskerne, men tilbygget var i dårlig forfatning og ble revet ned av eierne etter krigen. En kan ennå se navn og adresser til tyske mannskaper som er pent skåret inn i bjelker og vegger

8.2. SALANGSDALEN

Bones hadde på grunn av sin beliggenhet nær svenskegrensa stor betydning taktisk sett. Her ble det forlagt en radiostasjon. For å sikre denne, ble et lag av 2. tropp / kp 6 med sjef fenrik Ernst Rolf Eriksen stasjonert her. Herfra ble det sendt forsyninger til krigshandlingene på Bjørnefjell og ved forsvar av Ofotbanen. Fra krigshandlingene kom det i april / mai 1940 flere norske flyktinger til Bones, bl.a. major Omdal og flere soldater fra I/IR 13. (Ravn / Ryeng: Også vi da det ble krevet).

Tyskerne tok Stordalsstua og brukte den til grensevaktstue. Det lå 20 - 30 mann her de første årene, deriblant norsk hirdpoliti. Fra 1942 lå 100 - 200 mann i brakker i skogen nedenfor. Ca. 600 russefanger var og plassert i Stordalen høsten 1944. Det ble bygget flere bunkers i grensetraktene. Etter grenseregulering etter krigen er en av de tyske bunkersene havnet på svensk side.

8.3 GRENSELOSING

8.3.1 Fra Sjørdalen

Høsten 1944 var det stor flyktningetraffikk inn til Sverige. Loser og kuréerer fra bygda måtte følge folk som følte at tilværelsen ble for utrygg, innover til grensa.

Tyskerne hadde anlagt en vaktpost ved Staggunjunni, og denne turistvegen ble nå for utrygg. I stedet ble det lagt flyktningeruter fra Strømseng innover Isdalen over Fonna. Rømming gikk mest innover Isdalen. Å gå denne dalen over Spijkaloabmi var ikke noe problem for kjentfolk, det ble regnet som lett terreng, og det ble mange turer innover til Fonna for de frivillige hjelperne denne høsten. Denne ruta var regnet som den letteste fluktveien innover til Sverige. Herfra var det bare to mil til grensa, og etter å ha passert den, var det bare et par kilometer ned til Pålnoviken. Det ble utført en ganske utstrakt kurer og grenselosvirksomhet etter hvert som flere og flere så seg nødt til å søke trygghet i nabolandet.

8.3.2. Fra Bones

Flyktningetraffikken fra Bones over til Sverige kom tidlig i gang. De fleste som flyktet denne veien, kom fra Bardu i nord til kystbygdene i vest. Hjelpere var fra Bonesområdet.

Stordalen var den mest naturlige rømmingsveien. Det er forholdsvis kort vei (12-13 km), den går i nokså rett strekning, og det er lett å gå. Dette skjønte selvfølgelig også tyskerne, så derfor hadde de mange vaktposter langs dalen. Folk som ikke var så godt kjent, gikk gjerne denne veien. Noen av grenselosene loset og i dette området. Mange ble tatt.

I juni 1942 skjedde en mislykket overgang som fikk fatale følger. Med et følge fra Lavangen gikk det greit å komme seg over grensa. Men på svensk side måtte de snu på grunn av voldsom snøsmelting og flomstore elver. Ferden gikk tilbake til Bones og hjem til Lavangen igjen. En av dem var litt for løsmunnet, informasjonen nådde Gestapo, og 2 av losene ble arrestert. Den ene klarte å rømme til Sverige, men den andre ble fengslet. (Ulstein: Svensktrafikken 3 - 1997)

Kort etter denne hendelsen ble bygda sperra med bom, alle unntatt lege og dyrlege måtte ha grensepass for å kunne komme inn til innerste delen av Salangsdalen. Det var grensebommer på Øvergård og Moholt. I tillegg til flyktingetrafikken, mener noen at tyskerne også fryktet at russiske tropper ville komme denne veien.

På slutten av krigen, i oktober 1944, ble det bygd vei innover mot grensa, den ble brøytet av tyskerne. Det var russefangene som ble satt til veiarbeid.

Også Budalen leder til grensepassasje langt inne i dalen. Langs denne passasjen er det vanskeligere å ta seg fram, men nettopp derfor ble Budalen den mest brukte fluktruta. Det var tysk vaktpost ved Snekkarelva, på Setermoflata var det egen forlegning, og det var stillinger ved Tverrelva. Det ble bygd telefonstolper til Tverrelva, herfra gikk det kabler videre. Men kom man seg forbi disse, var det stort sett fritt leide videre. Folk som var kjent i området, gikk her, de fleste losene i Salangsdalen brukte denne passasjen. For å unngå grensepass-stasjonene lenger framme, gikk folk opp til skoggrensa ved Skogstad. Her fulgte de høydedragene innover fjellet til de hadde passert Snekkarelva. Videre var veien enkel. Så vidt man kjenner til, ble ingen flykninger tatt i Budalen. Det fortelles om en som i lang tid hadde vært grenselos som til slutt bestemte seg for å flykte til Sverige med hele familien. Han lesset på hesten det lille den klarte å få med seg og gikk den vante veien opp Budalen. Da de nådde grensa, tok han alt av hesteryggen og sendte hesten tilbake. Hesten tok seg ned til gårds, men da var familien i sikkerhet.

8.4. FLYAKTIVITET

I 1940 falt et Norsk Fokker observasjonsfly ned ved Geitryggen. Det hadde muligens vært i kamp og var skadet. Det var snøvær, så sikten var minimal. Navigatøren, Bjarne Indset, var lettere skadet, men klarte å gå ned til Sjørdalen. De mest flyinteresserte hentet en del flydeler fra vraket, bl.a ble det sett nytte i en magnet som

ble brukt til strøm på kugjerder, det var kraftige saker. Flyet hadde også to 50 kg bomber som Forsvaret sprengte noen år etter krigen. Deler av motoren skal fortsatt finnes i området.

Også i Rødalen falt det ned et fly. Flygeren tok seg ned til Bones med brekt fot.

8.5. FANGELEIR

I Salangsdalen ble det etablert 2 leirer for russiske krigsfanger. Det skjedde i 1944 ved tilbaketrekkinga fra Finnmark. Den ene leiren lå ved Jordamo, den andre helt inne på Bones. Leiren på Bones lå helt inn til gårdene, så det var forholdsvis enkelt å følge med i det som skjedde. På det meste var 600 fanger samlet. 4 ble skutt og 24 pint i hjel. Alle 28 ble gravlagt i området. Etter krigen ble de ført til Setermoen, men kort tid etterpå ble alle gravlagt på en russisk kirkegård på Tjøtta. Bare en ligger igjen ved Bones, han ble ikke funnet. På hans grav ble det plantet ei furu, lokalbefolkningen kan påvise stedet.

De russerne som overlevde i leiren, ble etter krigen ført til Narvik og videre tilbake til Russland.

8.6. TYSKERE TILBAKE TIL OMRÅDET

Etter krigen har noen tyskere kommet tilbake og gitt seg til kjenne. Helge Håkstad var som gutt på moltetur sammen med Ola Bones i området ved Stordalshytta. De overnattet i hytta for å plukke mer dagen etterpå. Ved og i hytta var det fullt av folk, de fleste tyskere. En eldre tysk offiser hadde mye å fortelle for sine landsmenn, men da Ola ga seg til kjenne, ble han taus. Helge minnes episoden som ”ekkel”.

For noen få år siden kom en fremmed jeep kjørende nedover jordet på Håkstad. Han leita etter området der det hadde stått noen staller under krigen. Det var faren hans som var sjef på stallene, og faren hadde tydeligvis forklart hvordan sønnen skulle finne fram. Helge kunne hjelpe han med nøyaktig angivelse av stedet hvor stallene hadde stått. Sønnen bommet på ca. 100 m, ca. 50 år etter krigen! Faren var fortsatt i live men i for dårlig form til å kunne reise med.

Mor til Helge minnes denne faren fra krigen. Han var veldig hjelpsom. Han kom for å låne vaskebrett til klesvask, og som takk fikk hun gjær. Det ble hun veldig glad for, gjær var ikke å oppdrive i den tida.

En annen tysker var og av de omsorgsfulle. Hans solidaritet lå helt på den norske familiens side, han mente seg "sjanghalet" til krigstjeneste for tyskerne. Også han kom tilbake og traff den norske familien siste året Johannes Haakseth levde.

9.0 GRENSELANDET

Grenseområder har til alle tider hatt tiltrekning på folk. Det kan være så mange grunner; krigsutbytte / skattelegging, kolonisering, hungersnød og handel. I våre grensetrakter har vi eksempler på alle disse. Mange kom østfra for å få del i "rikdommen" ved kysten.

Fra 1328 finner vi birkarlene i vårt nære naboland. Kanskje var dette de første kvenene som på grunn av handelsvirksomhet fikk navnet birkarler (birk/bjark = handel). Ved siden av handelen, krevde de skatt av samene, både på svensk og norsk side. Fra 1600-tallet endret dette seg på grunn av forbud fra dansk side. Det ble slutt på skatteinnkrevingen, men handelsvirksomheten fortsatte. Markedsplasser forskjellige steder i fylket har vært i bruk langt inn i 1900-tallet, Markenes i Balsfjord, Meistervik i Malangen og områder i Astafjord er kjente plasser.

Vi vet ikke sikkert hvor de kom, men trolig har både Sør-dalen og Stordalen vært brukt.

(Eriksen: Vandrere i grenseland 1973) (Hansen: Astafjord Bygdebok, bd. 2)

Det finnes skriftlige kilder fra sjuårskrigen for nesten 250 år tilbake der Sør-dalen er nevnt. Forfatteren Håkon Evjenth har i boka "Falkfengeren" fortalt at i 1756 -1757 var lensherre junker Preben von Ahnen med nordlendingene sine med på å ta tilbake Trøndelag fra svenskene. Etterpå gikk han med 1000 mann over Sverige, der han plyndret Nystaden og Nasa sølvgruver. Det var fordelt vaktmannskap på forskjellige steder i Nordland, men hovedstyrken lå på skansen i Rognan. Kaptein Knut von Hadeln hadde kommando over disse styrkene, men han sto under lagmann og major Manderup Skønnebøls kommando. Denne hadde kommando over den styrken som lå

på grensevakt nord i Ofoten og som hadde sine framskutte avdelinger i Stordalen og Sjørdalen i Bardu.

En må anta at fjellovergangene i de to dalførene hadde ferdsel både av soldater og ikke minst av samer til og fra sommerbeiter.

Området har vært mye brukt som fluktruter begge veger. Det fortelles om samejenter som kom over til Sjørdalen på grunn av hungersnøden i Tornedalen i det 19. århundre. I 1830-40 årene kom det to samejenter til gården Sjørgaard, og den ene fikk ei datter med sønnen på gården. Hun ble ikke godtatt som ektefelle for odelsgutten som ble sendt til Tynset for å finne seg kone. Dette ekteskapet ble ikke velsignet med barn, og det ble datteren han hadde ned samejenta som kom til å overta gården og føre slekta videre. Det hører med til historia at mora ble boende på gården hele sitt liv. All honnør til kona på gården som åpnet hjemmet sitt for mor og barn!

Bergitte Johansdatter, familien opprinnelig fra Pajala, ble gift på en av gårdene på Bones. Hennes mor kom til Lavangen med flyttsamene under hungersnøden. Ei av hølene i utmarka kalles i dag "Bergitta-høla" etter henne. Det er etterkommere etter henne i dalen i dag.

Andre flyttet med hele familien. Årsaker kan være klima- og miljøendringer, krig, uår og nød eller personlige grunner. Som eksempel kan vi nevne at 4. april 1833 kom bonden Grells Persson fra Øverkalix med kone og 6 barn. De fulgte med samene på deres vårflytting og kom til Tromsø. Sannsynligvis kom de over grensa til Sjørdalen. Dette var før de store nødsårene på 1860-tallet. Da kom mange flere, de fleste fulgte Tornedalen og havnet i områder nord for Bardu.

Det hendte at unge jenter fra Sjørdalen tok seg arbeid i Abisko. Det fortelles om dem at de tjente hos familier som var tilknyttet jernbanen. På den måten ble det knyttet varige vennskap, og bilder viser at disse menneskene besøkte hverandre lenge etter at arbeidsforholdet var over. Reiseruta gikk da som regel over fjellet. I påska var det vanlig at ungdom gikk over til Bjørklia og tok inn hos folk de kjente.

Magnar Strømseng forteller om gode forbindelser mellom nabolandene. Sommeren 1930 gikk Sjørdalen mannskor innover fjellet til Abisko for å holde konserter og

utveksle kulturopplevelser og vennskap. Dette forteller om samband over grensen som var utviklet gjennom årene. Folket i Sør-dalen hadde mange kjenninger i Abisko. De bar med seg trekkspill. Det fortelles at de ble plaget av enorme ryggsverner på denne turen, og det finnes fotografier av korsangerne da de badet i Tjønna i dalbotnen.

Høsten 1948 var det igangsatt en redningsaksjon der flere sørdalinger var med. Mannen de lette etter var gått innover kvelden før, han var fra Bardu og skulle inn til Abisko for å besøke ei jente. Mannskapene fant han innom Fonna, da var han svært syk, hadde forfrysninger og feberfantasier. Det ble laget ei bære, og han ble båret inn til stasjonen og fikk togtransport inn til sykehuset i Narvik. Den unge mannen overlevde, men måtte amputere flere tær.

Noen mener at det har vært smuglet narkotiske stoffer gjennom Sør-dalen/Isdalen. Her forligger ingen sikre kilder, men svært dramatisk og ikke uten omtale i media var det da en ung mann ble funnet død inne i ”canyon” i 1996. Han var meldt savnet, og politiet og redningsmannskapene fant han ved Tjønna. Mannen gikk på truger. Det ble også funnet klær etter han ved Lappjordhyttene, hvor han også hadde gjort opp ild. Det ble funnet narkotiske stoffer i bagasjen hans, og det antas at han var narkokurèr som brukte denne ruta over fjellet til smugling. Vinteren 1995/96 var det observert ukjente spor i dette området.

9.1 OTTO NUDINEN

Historia om Ottar Nudinen forteller at dalføret var kjent og hadde stier og veger som var farbare. Det var i 1923 at han kom vandrende fra Pålno-viken langs ei ugjestmild rute langs elveleiet ved Staggunjunni etter å ha desertert fra den finske frigjøringskrigen. Han hadde gått langs grensene helt fra Kirkenes, og det fortelles at han var i nokså elendig forfatning, dårlig kledd, forslått og oppskrapet da han kom ned til Sørmo hvor han ble tatt hånd om. Det var ikke uvanlig at det kom fremmede folk over fjellet, forteller Roald Utgård i Jul i Bardu og Målselvdalen(1972). Ofte var det finnlendere som kom, og de var gjerne skogsfolk. de kalte seg ”vedsågslipare”, og folk i dalen fikk gamle, utslitte sager opprettet og filt av disse karene. Betalingen var et måltid mat, så vandret de videre og spurtes aldri mer.

Men Otto Nudinen skulle komme til å bli værende i Sør-dalen i 10 år.

I ettertid skulle det vise seg at hans egentlige navn var Juha Henninen. Her bodde han på flere gårder, tok seg til forskjellig arbeid, men fartet mye innover fjellet til Pålnovika. Han handlet med forskjellig, og det sies også at han laget brennevin for salg. Det ble funnet utstyr som tydet på dette inne ved Staggunjunni. Han brøt opp jord på raen oppe ved Løkseth, og han drev også med skogsslått. Sjøl hadde han aldri husdyr, men han solgte foret på gårdene. Foret fra skogsslåtten ble dratt fram på slede om vinteren.

Otto var også snekker, han lagde bl.a en slede til et reinsdyr som ei jente fra bygda brukte som kjørerein når hun skulle på skolen.

Uka før jul i 1932 lå han på Utgård om natta, kom innom på Strømseng før han gikk opp Isdalen på tur innover til Pålnoviken for å feire jul. På tilbaketuren må han ha tatt feil av ruta, kjentfolk hevder at han har tatt feil nedgang ved Likuavombe, ramlet og skadet seg. Han satt mot ei bjørk da bygdefolket fant han ihjelfrossen i januar 1933. Sommeren 2003 kom barnebarnet til Otto Nudinen til Sørmo for å få vite omstendighetene om sin bestefars liv.

10.0 SAMKVEM MELLOM SØRDALEN OG SALANGSDALEN

Hvis vi tar en titt på kartet, ser vi at avstanden mellom Sør-dalen og innerste delen av Salangsdalen er særlig overkommelig langs Isdalen – Budalen, den er ca. 15 km.

Skaret mellom disse dalførene har 2 forskjellige navn: Sørgårdsskardet og Bonesskardet. Folk fra Sør-dalen hadde Bones som mål, for dem var det naturlig å kalle det Bonnesskaret. Så ble det selvfølgelig omvendt for dem som kom fra Bones!

Jo Snekkarelva ligger i Budalen, til tross for at Jo Snekkar var fra og bodde i Sør-dalen. Han hadde nok vært i området, selv om ingen i dag kjenner nærmere til hvem han var!



En vanlig dagsmarsj fra Bones til Strømseng i Sjørdalen tar ca. 4 timer på sommerføre. Det har vært til dels stor trafikk gjennom skarene. Det lå setrer langs ruta, og her var det anledning til overnatting og kjærestemøter. Mange har funnet sin ektemake i den andre dalen, derfor kalles strekningen gjerne for ”friar-ruta”. For å utnytte tida, fortelles det at kvinnfolkene gjerne gikk og strikket. En av dem som gjorde det, kom senere leiende på ei ku. Men da kom hun for godt, det var medgiften fra heimgården hun hadde med seg. Hun ble gift på Bones.

Det fortelles at det var ”bytte” av søskenpar mellom gårdene Sjørmø i Sjørdalen og Indset. På folkemunne går historia om broren som bar søstera på ryggen over Tverrelva. Elva var så stor at stakken hennes ble våt, men de kom seg over fjellet, til sine tilkommende som også var bror og søster.

Når folk tok turen over skarene, ble de der 3-4 dager for å prate kjenning og høre nytt. I dag ville vi neppe tatt turen uten å sjekke om den vi skulle besøke var hjemme. Men med store barneflokker var det alltid noen hjemme, det var ellers ikke så mange steder å dra.

Ennå i dag er stiene godt synlige. Flokker av elg og rein holder dem i hevd, og av mennesker brukes de i forbindelse med jakt og fiske, og en og annen turgårer. Når slektninger i dag vil besøke hverandre, kjører de bil. Det er en strekning på ca. 60 km!

Det hendte også at husdyr kom over fjellet ned til Melhussetra, særlig var det sauer fra Salangsdalen som kom ned dit og måtte hentes av eierne.

11.0 FORHOLDET TIL SAMENE

11.1. SØRDALEN

Innledningsvis i dette skriftet ser vi at samene hadde sitt eget navn på Sjørdalen. Det forteller oss at de har hatt sine vandringar i dette området lenge før innvandringa sørfra startet. Det er få nedtegnelser å finne om forholdet mellom bygdefolket og samene som kom vandrende over fjellet fra Pålnoiken hver vår, men Roald Utgård skriver om minner og muntlige overleveringar han har om dette forholdet i ”Jul i

Bardu og Målselvdalen” (1995) Han var født og oppvokst i Sør-dalen, og han forteller at det var vennskapelige forbindelser mellom dølene og det folket som streifet mellom leirplasser og beitemarker i grenselandet.

Grunnet byggingen av Ofotbanen og arbeidsfolk som vandret over fjellet, ble det meget god kontakt mellom samer og innbyggere fra Sør-dalen i den perioden arbeidet pågikk.

Langt tilbake i tid var det samer som hvert år flyttet fra Sverige, over Altevatn, ned Østerdalen og Rubben/ Rubbskåra og ned til Brubakken. Videre opp Sør-dalen og til Melhusdalen til Holtet der de hadde to gammer, som en ennå kan se rester etter.

I kirkeboka for Målselv/ Bardu fra 1890- 1907 kan en også se at noen av disse døde der inne mellom fjellene og ble begravet i Bardu. En av disse er Esaias Person Gunnari, født i 1862, død i august 1897 i Melhusdalen av kreft. Likeså døde Peder Larsen Sunna Dalma, 62 år gammel i Melhusskaret i 1899.

Samene som flyttet i disse områdene dro tilbake om høsten. De hadde slakteplass på Brubakken. Folk i bygda kjente disse menneskene godt. Det finnes flere bevis på det gode forholdet mellom samene og innbyggerne i dalen.

Det blant annet bygget en liten stue på Helberg for en same som hadde problemer med å flytte vår og høst på grunn av alderdom og sviktende helse. Mannen het Per Prost og han bodde i denne stua med kone og sønn i flere år.

Det finnes et bilde fra 1918-1920 som beviser at samene hadde flyttvei gjennom dalen.

De kom ofte på besøk på gårdene når de for forbi, Roald Utgård forteller at det hendte at samene hadde slått leir og tent opp bål bortenfor gården når huslyden sto opp om morgenen.

Hver høst kom samene over fra Pålno-viken med geitene sine, som de fikk ha på gårdene i Sør-dalen. Der ble de foret om vinteren mot at bonden fikk avdråtten. Når vinteren var over og snøen borte, kom de tilbake og hentet dyrene sine, ofte ikke før i juni måned. Dette skjedde helt til krigen kom og satte en stopper for trafikk over fjellet. Etter krigen ble denne tradisjonen videreført av den yngre generasjonen.

11.2 SALANGSDALEN

Også området ved Bones har tidligere vært brukt av samer som om våren kom over grensa fra Sverige. De kom fra Jukkasjärvi og Laimo, dro ned Stordalen, eller en sjelden gang kom de gjennom Budalen og ned til Bones. De holdt til like ovenfor gårdene, det vises til omtalte tuft ved Åsen. Det er naturlig at det i begynnelsen ble et anstrengt forhold mellom bosettere og samer. Tidligere hadde samene fritt kunne disponere jord og skog, nå hadde de plutselig fått konkurrenter, med medfølgende restriksjoner. Drengen til en av de første bosetterne kom i skade for å slå ihjel en same i et basketak. Drengen fikk straff mens bonden slapp med bot.

En annen gang ble bondens hund skutt. Bonden fant kula og oppsøkte samene der de holdt til. Det kom tilståelse, og etter dette fortelles det at samene holdt seg unna gården.

Forholdet mellom samer og nordmenn var senere stort sett lite konfliktfylt, til tross for at sameleiren lå like utenfor bebyggelsen. Leiren hadde gode vakthunder som ikke slapp uvedkommende inn. Ungene lekte av og til i lag, men mest holdt de seg for seg sjøl. Noen av samebarna lærte seg å sykle på syklene i dalen. De som var unger den gangen, minnes at det var artig med lappene, det ble liv og røre når de kom. Forholdet var nokså rasistisk, noe som var akseptert blant voksne. Språkmessig var det ikke problemer, for samene snakket svensk.

Det ble snakket om gamma i Stordalen, innenfor statsskillet. Men det er ikke noen gamle der. Kanskje har det en gang vært ei gamle i forbindelse med høsting?

Det fortelles om en offerstein som befinner seg i grenseområdet ved innenfor Budalsvatnet. Det var vanlig å legge igjen små mynter ved steinen. En samisk mannsperson falt en gang for fristelsen å "stjele" en mynt fra steinen. 2 år senere leverte han mynten tilbake, for på de 2 årene hadde han hatt en serie med uhell, blant annet hadde han mista mange rein. Uhellene opphørte da mynten var på plass!

Flere bønder i dalen hadde geiter i overvintring, både Magnor Bones, Jon Storjord og flere. Stort sett var geitene tørre om vinteren, så bøndene fikk reinkjøtt i vederlag for overvintringa.

De solgte ellers kjøtt til dølene, og for pengene kjøpte de i tillegg til nødvendighetsvarer nafta og sprit. Når de trengte penger, stakk de rein i nakken og slakta på stedet.

I den senere tid har det vært opprettholdt kontakt med noen av samefamiliene, særlig på Haakseth og Moholt. Det oppleves som både trivelig og svært interessant.

12.0 NASJONALPARK

De fleste vi har møtt i vårt skrivearbeid, har vist positiv interesse for etablering av nasjonalpark i området Sjørdalen / Isdalen. Det er imidlertid en viktig forutsetning at bruken av områdene kan fortsette som før. Til alle tider har grunneierne tatt vare på områdene slik at ressursene skal kunne fornye seg til fordel for senere slekter.

Bærekraftig utvikling er et viktig stikkord.

Det er viktig at det bor folk i tilgrensende områder. For at det skal skje, må det være attraktivt også for framtida. Av stor betydning har i denne sammenhengen høsting og beite i utmarka i tillegg til jakt, fangst og fiske. Spesiell betydning har den årlige elgjakta. Den gir viktig matauk, og den fører med seg spenning og samhold mellom grendene.

Kilder:

- Møte med informanter i Sjørdalen og Salangsdalen
- Nedtegnelser av Jon Sjørgård
- Jul i Bardu- og Målselvdalen 1972, 1991,
- Minneoppgaver 1998
- Jubileumsskrift for Troms Turlag
- Folketellinger 1900
- Håkon Evjenth: Falkefengeren (Gyldendal)
- Eriksen, Hans Kr.: Vandrere i grenseland 1973
- Hansen, Lars I: Astafjord bygdebok 2000
- Ravn-Ryeng: Også vi når det blir krevet
- Ulstein: Svensketrafikken 3, 1997